

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра фізичної оптики

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан фізичного факультету

Руслан БОБК

« 29 » серпня 2025 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

Комп'ютерне моделювання фізичних процесів і явищ

Рівень вищої освіти	другий (магістерський)
Галузь знань	10 – природничі науки
Спеціальність	104 – фізика та астрономія
Освітня програма	фізика (освітньо-наукова програма)
Спеціалізація	
Вид дисципліни	за вибором
Факультет	фізичний

2025 / 2026 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою фізичного факультету.

Протокол від 29.08.2025 р. № 10.

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Маковецький Євген Дмитрович, канд. фіз.-мат. наук, доцент каф. фізичної оптики

Програму схвалено на засіданні кафедри фізичної оптики.

Протокол від 27.08.2025 р. № 1.

В. о. завідувача кафедри фізичної оптики

Сергій ТАРАПОВ

Програму погоджено з гарантом освітньо-наукової програми «Фізика».

Гарант освітньо-наукової програми

Дмитро РОХМІСТРОВ

Програму погоджено методичною комісією фізичного факультету.

Протокол від 28.08.2025 р. № 5.

Голова методичної комісії

Микола МАКАРОВСЬКИЙ

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Комп'ютерне моделювання фізичних процесів і явищ» складена відповідно до освітньої програми підготовки «магістр» зі спеціальності «104 – фізика та астрономія», освітньо-наукова програма «Фізика».

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни – набуття студентами знань та навичок, необхідних для ефективного використання програм для математичних обчислень фізичних процесів і явищ.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни – оволодіти прийомами роботи у математичному програмному пакеті Mathcad, необхідними для математичних обчислень та моделювання фізичних процесів і явищ.

Компетентності, що забезпечуються дисципліною:

- Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми дослідницького та/або інноваційного характеру у фізиці та астрономії (ІК 1).
- Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності (ЗК 1).
- Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях (ЗК 2).
- Здатність проведення досліджень на відповідному рівні (ЗК 3).
- Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології (ЗК 4).
- Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми (ЗК 5).
- Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями (ЗК 6).
- Здатність працювати в міжнародному контексті (ЗК 8).
- Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (ЗК 9).
- Здатність дотримуватися принципів академічної доброчесності (ЗК 11).
- Здатність використовувати сучасне наукове обладнання для вирішення поставлених завдань (ЗК 12).
- Здатність використовувати закони та принципи фізики та/або астрономії у поєднанні із потрібними математичними інструментами для опису природних явищ (ФК 1).
- Здатність формулювати, аналізувати та синтезувати рішення наукових проблем в області фізики та/або астрономії (ФК 2).
- Здатність презентувати результати проведених досліджень, а також сучасні концепції у фізиці та/або астрономії фахівцям і нефахівцям (ФК 3).
- Здатність комунікувати із колегами усно і письмово державною та англійською мовами щодо наукових досягнень та результатів досліджень в області фізики та/або астрономії (ФК 4).
- Здатність сприймати новоздобуті знання в області фізики та астрономії та інтегрувати їх із уже наявними, а також самостійно опановувати знання і навички, необхідні для розв'язання складних задач і проблем у нових для себе деталізованих предметних областях фізики та/або астрономії й дотичних до них міждисциплінарних областях (ФК 5).
- Здатність розробляти наукові та прикладні проекти, керувати ними і оцінювати їх на основі фактів (ФК 6).
- Здатність встановлювати зв'язок між експериментальними і теоретичними результатами, здійснювати феноменологічний та теоретичний опис досліджуваних

явищ, об'єктів і процесів, пов'язувати результати досліджень із сучасними фізичними та астрономічними теоріями і уявленнями (ФК 8).

- Здатність формулювати нові гіпотези та наукові задачі в області фізики та астрономії, вибирати відповідні методи для їх розв'язання, беручи до уваги наявні ресурси (ФК 9).
- Здатність представляти результати досліджень професійній та непрофесійній аудиторії (ФК 10).
- Здатність проводити аналіз наукових результатів, отриманих в області фізики та астрономії (ФК 13).
- Здатність ефективно використовувати людські та матеріальні ресурси для вирішення фундаментальних та прикладних наукових завдань (ФК 14).

1.3. Кількість кредитів – 5.

1.4. Загальна кількість годин – 150.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна / за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
2-й	
Семестр	
4-й	
Лекції	
22 год.	
Практичні, семінарські заняття	
не передбачено навчальним планом	
Лабораторні заняття	
44 год.	
Самостійна робота	
84 год.	
в тому числі індивідуальні завдання	
розрахунково-графічна робота: 20 год.	

1.6. Заплановані результати навчання

У результаті вивчення даного курсу студент повинен знати: прийоми роботи у математичному програмному пакеті Mathcad, необхідні для математичних обчислень та моделювання фізичних процесів і явищ.

вміти: застосовувати здобуті знання для математичних обчислень та моделювання фізичних процесів і явищ.

Програмні результати навчання, що забезпечуються дисципліною:

- Використовувати концептуальні та спеціалізовані знання і розуміння актуальних проблем і досягнень обраних напрямів сучасної теоретичної і експериментальної фізики та/або астрономії для розв'язання складних задач і практичних проблем (ПРН 1).

- Проводити експериментальні та/або теоретичні дослідження з фізики та астрономії, аналізувати отримані результати в контексті існуючих теорій, робити аргументовані висновки (включаючи оцінювання ступеня невизначеності) та пропозиції щодо подальших досліджень (ПРН 2).
- Застосовувати сучасні теорії наукового менеджменту та ділового адміністрування для організації наукових і прикладних досліджень в області фізики та/або астрономії (ПРН 3).
- Обирати і використовувати відповідні методи обробки та аналізу даних фізичних та/або астрономічних досліджень і оцінювання їх достовірності (ПРН 4).
- Здійснювати феноменологічний та теоретичний опис досліджуваних фізичних та/або астрономічних явищ, об'єктів і процесів (ПРН 5).
- Обирати ефективні математичні методи та інформаційні технології та застосовувати їх для здійснення досліджень та/або інновацій в області фізики та/або астрономії (ПРН 6).
- Оцінювати новизну та достовірність наукових результатів з обраного напрямку фізики та/або астрономії, оприлюднених у формі публікації чи усної доповіді (ПРН 7).
- Презентувати результати досліджень у формі доповідей на семінарах, конференціях тощо, здійснювати професійний письмовий опис наукового дослідження, враховуючи вимоги, мету та цільову аудиторію (ПРН 8).
- Аналізувати та узагальнювати наукові результати з обраного напрямку фізики та/або астрономії, відслідковувати найновіші досягнення в цьому напрямі, взаємодіючи із колегами (ПРН 9).
- Відшуковувати інформацію і дані, необхідні для розв'язання складних задач фізики та/або астрономії, використовуючи різні джерела, зокрема, наукові видання, наукові бази даних тощо, оцінювати та критично аналізувати отримані інформацію та дані (ПРН 10).
- Застосовувати теорії, принципи і методи фізики та/або астрономії для розв'язання складних міждисциплінарних наукових і прикладних задач (ПРН 11).
- Розробляти та застосовувати ефективні алгоритми та спеціалізоване програмне забезпечення для дослідження моделей фізичних та/або астрономічних об'єктів і процесів, обробки результатів експерименту і спостережень (ПРН 12).
- Створювати фізичні, математичні і комп'ютерні моделі природних об'єктів та явищ, перевіряти їх адекватність, досліджувати їх для отримання нових висновків та поглиблення розуміння природи, аналізувати обмеження (ПРН 13).

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Основи роботи з програмним пакетом Mathcad

Тема 1. Двовимірні та тривимірні графіки.

Тема 2. Параметричні криві та поверхні.

Розділ 2. Робота з даними у Mathcad

Тема 1. Введення даних. Таблиці. Експорт (імпорт) даних у файли (з файлів).

Тема 2. Інтерполяція та регресія даних.

Тема 3. Імпорт, експорт, математична обробка зображень.

Розділ 3. Розв'язання рівнянь та систем рівнянь у Mathcad

Тема 1. Розв'язання єдиного алгебраїчного рівняння однієї змінної.

Тема 2. Розв'язання систем алгебраїчних рівнянь за допомогою блоків розв'язання.

Тема 3. Розв'язання єдиного диференційного рівняння однієї змінної.

Тема 4. Розв'язання систем диференціальних рівнянь за допомогою блоків розв'язання.

Розділ 4. Інші можливості Mathcad

Тема 1. Робота з векторами і матрицями у Mathcad.

Тема 2. Елементи програмування у Mathcad.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с.р.		л	п	л.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Основи роботи з програмним пакетом Mathcad												
Тема 1.	11	2		4		5						
Тема 2.	11	2		4		5						
Разом за розділом 1	22	4		8		10						
Розділ 2. Робота з даними у Mathcad												
Тема 1.	12	2		4		6						
Тема 2.	12	2		4		6						
Тема 3.	12	2		4		6						
Разом за розділом 2	36	6		12		18						
Розділ 3. Розв'язання рівнянь та систем рівнянь у Mathcad												
Тема 1.	12	2		4		6						
Тема 2.	12	2		4		6						
Тема 3.	12	2		4		6						
Тема 4.	12	2		4		6						
Разом за розділом 3	48	8		16		24						
Розділ 4. Інші можливості Mathcad												
Тема 1.	12	2		4		6						
Тема 2.	12	2		4		6						
Разом за розділом 4	24	4		8		12						
Індивідуальні завдання												
Розрахунково-графічна робота	20					20						
Усього годин	150	22		44		84						

4. Теми лабораторних занять

№ з/п	Теми лабораторних занять	Кількість годин
1	Закріплення навичок роботи з двовимірними та тривимірними графіками.	4
2	Закріплення навичок роботи з параметричними кривими та поверхнями.	4
3	Закріплення навичок роботи з таблицями і операціями експорту та імпорту даних у Mathcad.	4
4	Закріплення навичок роботи з функціями інтерполяції та регресії даних.	4
5	Закріплення навичок роботи з зображеннями як з масивами даних: імпорт/експорт, математична обробка зображень по пікселях та в цілому.	4

6	Закріплення навичок роботи з функціями, призначеними для розв'язання єдиного алгебраїчного рівняння однієї змінної.	4
7	Закріплення навичок роботи з блоками, призначеними для розв'язання систем алгебраїчних рівнянь.	4
8	Закріплення навичок роботи з функціями, призначеними для розв'язання єдиного диференційного рівняння однієї змінної.	4
9	Закріплення навичок роботи з блоками, призначеними для розв'язання систем диференційних рівнянь.	4
10	Закріплення навичок роботи з векторами і матрицями у Mathcad. Поелементні обчислення та обчислення з використанням векторів та матриць в цілому як елементів лінійної алгебри.	4
11	Закріплення навичок роботи з елементами програмування у Mathcad: програмні блоки, умовний оператор, різновиди циклів.	4
	Разом	44

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Створити 3D графік, на якому зображений заданий тривимірний об'єкт (призма, правильний багатогранник тощо)	5
2	Побудувати параметричний 2D графік, що відображає одночасні задані коливання у двох ортогональних напрямках	5
3	Побудувати 3D графік, що відображає перетин двох заданих поверхонь	6
4	Написати програму, що змінює яскравість та контрастність зображення так, щоб найменш/найбільш яскраві точки досягли граничної яскравості, відповідно 0 та 100.	6
5	Обчислити задану матричну оптичну характеристику середовища з використанням математичних операцій над матрицями	6
6	Розв'язати алгебраїчне рівняння однієї змінної з використанням відповідної функції Mathcad для розв'язання рівнянь	6
7	Розв'язати надану систему алгебраїчних рівнянь за допомогою блока розв'язання	6
8	Розв'язати диференційне рівняння однієї змінної з використанням відповідної функції Mathcad для розв'язання рівнянь	6
9	Розв'язати надану систему диференційних рівнянь за допомогою блока розв'язання	6
10	Написати програму з використанням програмного блоку, яка обробляє набір даних з використанням операторів циклу та умовного оператора	6
11	Видалити шуми з наданого зображення, використавши розкладення у ряд Фур'є по просторових частотах	6
12	Індивідуальне завдання (розрахунково-графічна робота)	20
	Разом	84

6. Індивідуальні завдання

№ з/п	Теми розрахунково-графічних робіт
1	Побудування картини дифракції білого світла на щілині
2	Обчислення характеристик шарів, необхідних для просвітлення поверхні
3	Побудування тривимірного графіку, що зображує заломлення променя світла прозорим тривимірним об'єктом (призмою/циліндром/сферою)
4	Обчислення параметрів періодичної структури по її мікрофотографії
5	Обчислення відбивання багатошарового діелектричного дзеркала із застосуванням матриць шарів
6	Отримання сталих розповсюдження хвильоводних мод шляхом розв'язання характеристичного рівняння хвильоводу
7	Видалення шумів з зображення з використанням Фур'є-розкладання по просторових частотах
8	Побудування картини інтерференції світла від двох когерентних джерел
9	Побудування індикатрис нормалей для середовища із двопронезаломленням
10	Розв'язання системи диференційних рівнянь типу Лоттки–Вольтерра (хижак–жертва)
11	Розв'язання системи диференційних рівнянь, що описує трихвильову/чотирихвильову взаємодію у нелінійному оптичному середовищі
12	Обчислення пропускання вузькосмугового світлофільтра із застосуванням матриць шарів

7. Методи навчання

1. Проведення лекційних занять з демонстрацією прийомів роботи у пакеті Mathcad
2. Проведення лабораторних занять з використанням програмного пакету Mathcad
3. Самостійна робота студентів з вивчення та освоєння програмного пакету Mathcad

8. Методи контролю

1. Поточний контроль при проведенні лабораторних занять
2. Індивідуальне завдання: розрахунково-графічна робота
3. Залік

9. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання						Залікова робота	Сума
Розділ 1	Розділ 2	Розділ 3	Розділ 4	Індивідуальне завдання (розрахунково-графічна робота)	Разом		
3	9	12	6	30	60	40	100

Досягнення студентів з навчальної дисципліни «Комп'ютерне моделювання фізичних процесів і явищ» оцінюються в балах, загальна сума яких становить 100. Вона

складається з 60 балів, які студент може отримати протягом семестру, та 40 балів, які може отримати при проходженні підсумкового контролю у вигляді заліку.

60 балів протягом семестру – це 30 балів, що нараховуються при проведенні лабораторних занять, та 30 балів за виконання індивідуального завдання (розрахунково-графічної роботи). Передбачається по 3 бали за кожні 4 години лабораторних занять (за винятком перших 4 годин), усього 30 годин. Бали при проведенні занять нараховуються студентам за виконання протягом заняття поставленого завдання з обчислення чи розв’язання деякої математичної задачі з використанням математичного пакету Mathcad.

Розрахунково-графічна робота є індивідуальним завданням по обчисленню чи розв’язанню деякої математичної задачі, яке потребує знань з декількох розділів з числа тих, що викладаються на заняттях. Студент виконує цю роботу на протязі семестру і надає для оцінювання перед заліком. Розрахунково-графічна робота оцінюється за шкалою 0–30 балів виходячи з повноти її виконання.

Залік проводиться у письмовому вигляді і оцінюється за шкалою 0–40 балів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	для чотирирівневої шкали оцінювання	для дворівневої шкали оцінювання
90–100	відмінно	зараховано
70–89	добре	
50–69	задовільно	
1–49	незадовільно	не зараховано

10. Рекомендована література

Основна література

1. Maxwell B. Engineering With Mathcad. – Springer, 2006. – 494 p.

Допоміжна література

1. Scherer P. O. J. Computational Physics. – Springer, 2013. – 454 p.

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Вбудований довідник математичного пакету Mathcad.